Margareta Sandewall

JURIJ TRIFONOVS LANGNOVELL ОБМЕН OCH DEN SVENSKA RECEPTIONEN: TEXT OCH KONTEXT UR ÖVERSÄTTNINGSSYNPUNKT

0. Inledning.

Jurij Valentinovič Trifonov (1925-) fick sitt genombrott 1950 med romanen Студенты, belönad med Stalinpriset 1951. Denna officiella framgång följdes av en lång period av improduktivitet. Först 1963 kom hans nästa verk, Утоление жажды. 1966 publicerades romanen Отблеск костра, och samma år började hans berättelser tryckas i Novyj mir. Publiceringen av Обмен (Novyj mir 1969/12) blev en litterär händelse, genom vilken Trifonov med ett slag kom att stå i centrum för läsarnas men också bistra recensenters intresse. Innehållet var kontroversiellt och väckte starka känslor till liv. Det förefaller rimligt att kalla Обмен för ett andra genombrott för Trifonov, som härmed också inledde ett synnerligen fruktbart decennium, vilket renderat honom även internationell berömmelse. Han har under 70-talet kommit att framstå som en av förgrundsgestalterna inom den moderna sovjetiska prosan, med verk som Долгое прощание 1971 (sv. övers. "Det långa avskedet" 1979 av Lennart Westerberg), Нетерпение 1973 (sv. övers. "Otålighet" 1979 av Staffan Skott), Другая Жизнь 1975 (sv. övers. "Ett annat liv" av Staffan Skott 1980), Дом на набережной 1976 (sv. övers. "Huset på kajen" 1978 av Carola Hansson), Старик 1978.

Den svenska översättningen av Обмен, "Våningsbytet" (översättning Carola Hansson, Forum/Rostrum 1976), blev som synes det verk varmed Trifonov kom att introduceras för en svensk läsekrets. "Våningsbytet" uppmärksammades i ett flertal recensioner (se nedan), men borta var definitivt den uppståndelse som följt på originalets publicering 1969, och man kan knappast säga att "Våningsbytet" blev någon litterär händelse i Sverige.

Detta faktum har föranlett mig att granska det svenska tidningsmottagandet för att se hur "Våningsbytet" kom att tolkas av den svenska läsaren. Resultatet därav har jag sedan jämfört

med originalet och de tolkningsmöjligheter som detta enligt min mening ger. Granskningen av recensionerna har övertygat mig om att en väsentlig del av innebörden inte lyckats tränga igenom översättningsbarriären. I detta arbete vill jag visa vari den faktiska betydelsereduktionen består. Möjliga anledningar därtill kommer att diskuteras i avslutningen. Min förhoppning är att arbetet skall initiera en diskussion om möjligheterna att undvika att andra verk råkar ut för samma öde som Обмен/"Våningsbytet".

1. Den svenska receptionen av "Våningsbytet".

Följande recensioner har undersökts:

Ivan Faludi, UNT 26/4 -77, "Opolitisk sovjetlitteratur"
Torsten Ekbom, DN 25/10 -76, "Förbjudna och tillåtna ryssar"
Juri Semjonow, DN 9/11 -76, "Replik om Maximov/Trifonov"
Jacques Werup, Arbetet 18/10 -76, "I en moskovitisk enrummare"
Ingmar Björkstén, SvD 14/11 -77, "Så lever livet med revolutionens barn"
Margareta Ekström, Expressen 11/1 -79, "Antihjältar i sovjetvardagen"
Curt Bladh, Sundsvallstidningen 13/10 -76, "Boknytt"
T.M. Forselius, Arbetarbladet 4/7 -77, "Vardagsöde i Sovjet"
Ben Hellman, Hufvudstadsbladet 6/11 -76
Rut Halldén, DN 13/12 -78, "Lock på livet i Moskva"

För att citera recensenterna är innehållet i "Våningsbytet" följande:

Faludi: Våningsbytet ... tar itu med Sovjetmedborgarnas - stadsbornas - största problem - bostadsnöden.

Ekbom: Våningsbytet är en i tonen sympatisk vardagsberättelse om trångboddhet och samlevnadsproblem. Trifonov ger en trovärdig och litet färglös bild av den välanpassade och ambitiösa medelklassintelligentian, /.../ Våningsbytet är en fjäderlätt bagatell på

acceptabel veckotidningsnivå.

Semjonow: Med utgångspunkt i en konkret händelse framställer Trifonov den sovjetiska vardagen. /.../ Han visar ett liv uppfyllt av tomhet, och däri skiljer han sig från den sovjetiska realismen.

Werup: Det är ingen uppseendeväckande roman men den förmedlar genom sin saklighet en tomhet i ett invänt övremedelklassförhållande /.../ som vittnar om att tristessen i ett materialistiskt och effektivitetsfixerat samhälle är densamma, var någonstans detta samhälle än ligger och hur det än ser ut. /.../ Ett stycke vardags-sovjet utan förskönande maskeringar.

Björkstén: Trifonov arbetar gärna med tillbakablickar: i "Våningsbytet" är det försöken att utnyttja en sjuk mors respektive illa sedd svärmors rum för att byta till sig en större boendeyta som utlöser mannens rekapitulation av varför det gått snett mellan hans mor och hustru, och varför det gått stå i deras äktenskap.

Ekström: "Våningsbytet" handlar om de knipsluga intriger man får lov att ge sig in på för att eventuellt kunna byta sin egen trånga etta, via en döende svärmors gemensamhetsrum (alltså ett rum i en våning där varje rum är en familjebostad och kök och badrum delas) till en stor tvåa eller till och med en fenomenal trea.

Bladh: Ett nytt sådant prov (på inte uttalat oppositionell litteratur i Sovjet) är Jurij Trifonovs "Våningsbytet", som med utgångspunkt i ett våningsbyte skildrar ett äktenskap i upplösning. Det är ett vardagsöde i Sovjetunionen, skildrat med enkla medel och påfallande människokunskap.

Forselius: Ett våningsbyte, med allt av komplicerade turer i myndigheternas byråkrati det innebär, är intrigens utgångspunkt. /.../ Genom antydningar och förfinad psykologisk iakttagelse ger författaren bilden av

ett livsinnehåll där kontaktlöshet med både det egna jaget och med omgivningen är den överskuggande stämningen.

Hellman: Nu har ytterligare en kortroman om den grådaskiga sidan av livet i Sovjetunionen blivit översatt till svenska.

Halldén: I fjol översattes romanen "Våningsbytet" till svenska, en sorglustig men kanske inte så märkvärdig historia om ett gift par som för att få en större lägenhet trasslar in sig i de mest ovärdiga lögner och släktfejder.

(Läsaren av denna uppsats bör inte ta dessa citat som underlag för någon värdering av recensenternas insatser. Därtill är citaten alltför korta, vilket i flera fall ger en missvisande bild av kvaliteten hos recensionen som helhet). Gemensamt för de svenska recensenterna gäller att de tolkat "Våningsbytet" som en skildring av den sovjetiska vardagen. Tolkningarna skiljer sig endast åt i fråga om graden av giltighet hos denna skildring, ett bostadsbyte med dess förvecklingar för några enstaka individer, eller ett samhälleligt livsmönster.

Här vill jag föregripa min kommande redogörelse för innehållet. Uppenbarligen handlar texten om vardagen. Som skildrare av "быт" är Trifonov unik i den sovjetiska prosan. Обмен markerar en milstolpe i den sovjetiska litteraturhistorien. Vardagens hjältar är inga "positiva hjältar" i den sovjetiska realismens traditionella anda. Fjärran från heroism kämpar de den dagliga kampen i hemmet och på arbetsplatsen.

Trifonov kritiserades hårt för innehållet i "Obmen". Redan titelvalet väckte anstöt:

> Деловитое словцо это неожиданно выносится Трифоновым в заглавие, к негодованию современных ревнителей "высокого штиля", вселяясь из литературных "подвалов", из разряда редко и чуть ли не брезгливо упоминаемых "мелочей", второстепенных деталей, в "парадные комнаты" целой повести. (1)

(1) A. Turkov, förord till *Jurij Trifonov*, Избранные произведения в двух томах, Moskva 1978.

För Trifonov är vardagen viktig, och ett fullvärdigt litterärt tema. Jag citerar delar av hans försvarstal för vardagen som litterärt tema:

> Быт - это великое испытание. Не нужно говорить о нем презрительно, как о низменной стороне жизни, недостойной литературы. Ведь быт – это обыкновенная жизнь, испытание жизнью, где проявляется и проверяется новая, сегодняшняя нравственность. (2)

Men skildringen av vardagen i Обмен är bara den mest uppenbara delen av textinnehållet. Att tolka texten som enbart en beskrivning av vardagen är att inskränka dess betydelse. Hur ser den adekvata tolkningen ut? Med adekvat tolkning avses här en tolkning i linje med författarens intentioner, såsom de signaleras i texten. Jag ska nu försöka besvara den frågan utifrån en beskrivning av originaltextens tidsstruktur. "Obmen" är en fast sammanhållen tematisk och stilistisk enhet med tiden som det dominerande strukturelementet. Det är i tidsstrukturen som tolkningsmekanismen skall sökas.

2. Tidsstrukturen och fabeln.

Tidsstrukturen, dvs. relationen mellan *texttiden* (den tid verket behöver för att manifesteras, förenklat: sidoantalet) och *handlingstiden* (det fiktiva innehållets tid), kan beskrivas med följande schema:

juli-oktober	ett par dagar i oktober	okt-juli	epilog
12 rader	54 sidor	1 sida	12 rader

Den sammanhållande tidsenheten är året, inom vilket fabeln ryms.

I det referat av fabeln som nu följer, avser sidohänvisningarna *Trifonov 1978* och *Hansson 1976* för rysk resp. svensk text. Vi befinner oss i bostadsbristens Moskva, där huvudpersonen Dmitriev, hustrun Lena och deras dotter tillsammans disponerar ett rum i en s.k. kommunal lägenhet. I Moskva bor också Dmitrievs mor, Ksenija Fedorovna, änka sedan

(2) "Выбирать, решаться, жертвовать", *Trifonov 1978*, sid. 542-45, s. 545.

många år tillbaka. Dmitriev har alltid velat bo tillsammans med modern, men på grund av Lenas envisa motstånd har han slutligen gett upp hoppet om att få se denna önskan gå i uppfyllelse. De två kvinnorna har aldrig förstått varandra, och allt eftersom åren gått i det nu fjortonåriga äktenskapet har klyftan bara fördjupats till att likna ett krigstillstånd. Så insjuknar modern (juli). Själv tror hon att det handlar om ett magsår, men en sjukhusvistelse bekräftar de anhörigas farhågor: sjukdomen är en livshotande cancer. Modern återvänder dock hem (oktober), och det är i det läget som Lena plötsligt delger maken sin plan: de ska flytta ihop med Ksenija Fedorovna, vars centralt belägna rum på 20 kvadratmeter utgör ett begärligt bytesobjekt, vilket tillsammans med deras eget bör kunna bytas ut mot en tvårummare. Dmitriev chockeras av hustruns taktlöshet. Han spjärnar emot, plågad av den moraliska konflikten, men inför hustruns järnhårda vilja kapitulerar han, nu som så många gånger förr. När novellen närmar sig slutet och Dmitriev dristar sig att föreslå modern att de ska flytta hop, hör vi modern svara:

> Ты уже обменялся, Витя. Обмен произошел... Вновь наступило молчание. С закрытыми глазами она шептала невнятицу: - Это было очень давно. И бывает всегда, каждый день, так что ты не удивляйся, Витя. И не сердись. Просто так незаметно... (s. 60)
>
> Du har redan förändrats, Vitja. Förändringen kom... På nytt blev det tyst. Med slutna ögon viskade hon otydligt: Det var för mycket länge sedan. Och det fortsätter hela tiden, varje dag, så du skall inte bli förvånad, Vitja. Och inte bli arg. Det är bara det att omärkligt... (s. 84)

Modern vill först inte gå med på Dmitrievs förslag. Vi är nu framme vid den avslutande oktober-juli-perioden enligt schemat ovan. Efter några dagar accepterar dock modern förslaget, och byteskarusellen tar fart. Turerna är många och månaderna går tills äntligen allt klaffar och de kan flytta in i sin nya lägenhet. Kort därefter dör modern (juli) och Dmitriev blir sängliggande i en hypertonisk kris. Fabeln, moderns insjuknande och död, tätt sammanvävt med bostadsbytet, är finalen på ett långt moraliskt drama, vars tidigare öden

rekapituleras i de många tillbakablickarna och minnesbilderna. Den moraliska kris som utlöses av ett till synes trivialt bostadsbyte får genom dem sin förklaring.

3. Tidsplanen och deras inbördes förhållande.

Av den schematiska beskrivningen av tidsstrukturen framgår hur några dagar i oktober står i centrum, medan året i övrigt fungerar som inramning. (Epilogen, där berättarjaget öppet vänder sig till läsaren, kan i detta sammanhang lämnas utanför diskussionen). Oktoberdagarna tjänar som upphängningsanordning för tillbakablickarna.

Textens centrala del rymmer två tidsplan, oktoberdagarnas NU och tillbakablickarnas DÅ. NU-planet, dagarna från det att Lena framkastar sin ide för Dmitriev, tills dess att denna ide når Dmitrievs mor, upptar cirka hälften av novellens 56 sidor. Den andra hälften upptas av DÅ-planet, vilket sträcker sig långt tillbaka i förhistorien. Vi får i de många tillbakablickarna en skildring av händelser från Dmitrievs fjorton år som gift, men även ännu tidigare öden skildras. Den fiktiva tiden sträcker sig ända tillbaka till revolutionsperioden. DÅ och NU varvas genomgående med varandra, utan att för den skull smälta samman. Den främsta anledningen härtill är de grammatiska uttrycksmedlen, tidsuttryck, tempus/aspekt, vilkas användning uttrycker oppositionen DÅ : NU. Tidsförloppet och denna opposition kan grafiskt uttryckas med följande figur:

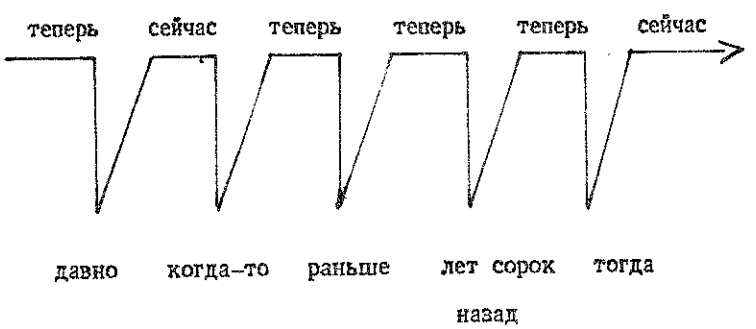

Händelserna i de två tidsplanen jämförs ofta explicit:

> Рука Лены проявляла настойчивость. За четырнадцать лет эта рука тоже изменилась – она была раньше такой легкой, прохладной. Теперь же, когда рука

лежала на плече Дмитриева, она давила немалой тяжестью. (s. 13)

Lenas hand visade sig envis. Under de fjorton åren hade denna hand också förändrats - den var tidigare så lätt och sval. Men nu, när handen låg på Dmitrievs axel, pressade den på med rätt ordentlig tyngd. (s. 14)

I korthet är DA-planets händelser följande:

- sveket mot modern, en majdag för fjorton år sedan:

  Вот отсюда, с той деревенской верандочки в мельком оконном переплете, началось то, что теперь поправить нельзя (s. 13)

  Det var där, på denna lilla träveranda med sitt smala fönsterkors, som det som nu inte gick att rätta till tog sin början. (s. 14)
- sveket mot barndomskamraten Levka Bubrik, som gick miste om ett bra arbete genom att Dmitriev i stället fick det, tack vare sina bättre kontakter.
- sveket mot arbetskamraten Tanja, som efter en intensiv sommar med Dmitriev inte kunde tänka sig att leva med sin äkta man längre, utan skilde sig. När hustrun och dottern återvände från sommarsemestern, återvände även Dmitriev till sitt vanliga liv.
- sveket mot modern och släktingarna vid morfaderns begravning, efter vilken Dmitriev följde med Lena hem istället för att ansluta sig till de sörjande släktingarna som skulle ha behövt hans stöd.
- skildringen av barndomsåren i Pavlinovo, där fadern för fyrtio år sedan varit med om att bygga kooperativet i "De röda partisanernas by". Där ingick faderns två bröder, båda röda partisaner till skillnad från Dmitrievs far. Kvällarna med de långa diskussionerna, grammofonmusiken och mahjongspel.
- de fragmentariska minnena av fadern, universitetsutbildad ingenjör som drömde om att bli författare. Fadern förebrådde bröderna för att de levde i överflöd medan nära släktingar (mostrar) svalt ihjäl. Fadern var den ende som försökte hjälpa dem. De många grälen mellan fadern och bröderna. Det kunde gå månader utan att de pratade med varandra. "Över

huvud taget hade fadern varit bättre, klokare än sina bröder, ingen dålig människa."

- det första året som Dmitriev och Lena var gifta och de bodde ute i Pavlinovo. Taket som läckte in och stanken från avloppsgropen. Tiderna hade förändrats. De som bott där tidigare hade dött eller bara försvunnit, och änkorna och barnen levde ett hårt liv, fjärran från flydda dagars avkopplande semestertillvaro. Avkomlingarna till de röda partisanerna är grovarbetare (sonen till den kommunistiska professorn är lastbilschaufför, och en kusin till Dmitriev har hamnat bland förbrytare och sitter i läger någonstans).
- beskrivningen av Lenas far, Ivan Vasil'evič Luk'janov, som kommer på besök. Inom loppet av en vecka är avloppet lagat, och efter ett halvår finns till och med telefon ute i Pavlinovo. Luk'janov är alltså en mäktig man med de rätta kontakterna. Han tillhör dem som klarar sig i livet, "из умеющих жить". Han har gått igenom mycket:

  Когда Дмитриев познакомился с ним, Иван Васильевич был уже сильно стар, грузен, страдал одышкой, пережил инфаркт, всяческие невзгоды и бури вроде снятия с работы, партийных взысканий, восстановлений, назначений с повышением, клевет и наветов разных мерзавцев, норовивших его погубить, но, как признавался сам, "в отношении этих моментов спасался только одним: был начеку". (s. 37)

  När Dmitriev lärde känna honom var Ivan Vasiljevich redan starkt åldrad: tung, led av andnöd, hade upplevt en infarkt, allehanda motgångar och stormar som avsked, partibestraffningar, revolter, befordringsgångar, förtal och skvaller från olika idioter som försökte få bort honom men, som han själv erkände, "vad gäller de där tillfällena var det bara en sak som räddade mig: jag var på min vakt". (s. 49)
- minnena av morfadern som återvänt hem, gammal och sjuk efter många års hårt fysiskt arbete. Hans yttre beskrivs på följande sätt:

  Дед был маленького роста, усохший, с сизовато-медной дубленой кожей на лице, с корявыми, изуродованными тяжелой работой, негнущимися руками. Всегда аккуратно одевался, носил рубашки с галстуком. (s. 44)

  Morfadern var en kortvuxen, förtorkad man med kopparblå

garvad ansiktshud och grova, stela händer, som vanställts av hårt arbete. Han klädde sig alltid mycket korrekt, hade skjorta med slips. (s. 60)

Samhället har förändrats medan morfadern varit borta. Och det är mycket som han inte förstår:

Старик был настолько чужд всякого лукьяноводобия – просто не понимал многих вещей, ... (s. 43)

Den gamle var så fullständigt fjärran från varje form av *lukjanoveri* - många saker förstod han helt enkelt inte, ... (s. 59)

Han reagerar t.ex. när en arbetare tilltalas med "Du" av Lena:

Что это значит? Это так принято теперь? (s. 44)

Vad vill det säga? Gör man det nu för tiden? (s. 59)

Eller som när Dmitriev och Lena ger femtio rubel till försäljaren i radioaffären för att denne skall lägga undan en radioapparat till dem. I Lenas ögon är morfadern ett "monster", en främmande varelse som hon inte kan förstå sig på. Om honom får vi veta:

Дед был не монстр, просто был очень стар – семьдесят девять – таких стариков осталось в России немного, а юристов, окончивших Петербургский университет, еще меньше, а тех из них, кто занимался в молодости революционными делами, сидел в крепости, сылался, бежал за границу, работал в Швейцарии, в Бельгии, был знаком с Верой Засулич – и вовсе раз-два обчелся. Может быть, в каком-то смысле дед и был монстр (s. 44)

Morfadern var inget urtidsmonster, han vara bara mycket gammal, sjuttionio - och sådana gamlingar fanns det inte många kvar av i Ryssland, och jurister som avlagt examen vid Petersburgs universitet fanns det ännu färre av, och av dessa kunde de som i sin ungdom sysslat med revolutionär verksamhet, suttit i fästning, blivit förvisade, flytt utomlands, arbetat i Schweiz och i Belgien, varit bekanta med Vera Zasulitj, lätt räknas på ena handens fingrar. Så kanske morfadern på sätt och vis i alla fall var ett urtidsmonster (s. 59).

För Lenas föräldrar, Luk'janovs, är morfadern ointressant. Hans förflutna intresserar de sig inte för, och han är en främling i det nuvarande livet och kan alltså inte bidraga med något "nyttigt". Luk'janovs och morfadern har ingenting gemensamt.

På NU-planet finns fabeln, där själva bostadsbytet upptar endast en mycket liten del. Den allra största delen upptas av beskrivningar av livet i Dmitrievs omgivning: trångboddheten, påfrestande för såväl familjelyckan som den personliga integriteten, rutinerna och tristessen. Där finns interiörerna från Lenas och Dmitrievs arbeten. Den materiella knappheten, som gör det svårt att få pengarna att räcka. Det kostar pengar att ha sin mor sjuk, pengar som Dmitriev inte har. Avdelningsdirektören, som själv lyckats byta till sig en fin lägenhet tack vare sina kontakter, men som inte anser det "vara lönt" att hjälpa Dmitriev till samma sak. Där finns också Snitkin, kollega och okänd fifflare, som håller på att skaffa dottern plats på musikskolan och därför inte kan rycka in och hjälpa Dmitriev på arbetet:

> Но, боже мой, разве можно сравнивать - умирает человек и девочка поступает в музыкальную школу? Да, да. Можно. Это шляпы примерно одинакового размера - если умирает ч у ж о й человек, а в музыкальную школу поступает своя с о б с т в е н н а я, родная дочка. (s. 19)
>
> Men Herre Gud, kan man verkligen jämföra - en människa som håller på att dö och en flicka som skall till musikskolan? Ja, ja. Det kan man. De är hattar av ungefär samma storlek - om det är en *främmande* människa som håller på att dö, och ens *egen* köttsliga dotter som skall till musikskolan. (s. 22)

Horisontalplanets centrala del, NU-planet, skildrar kort sagt en vardag fylld av vedermödor. Det är en skoningslös tillvaro, som ställer människorna inför alltför hårda prov. Lena är ett av offren i denna prövning:

> Странно, он не испытывал сейчас ни гнева, ни боли. Мелькнуло только - о беспощадности жизни. Лена тут ни при чем, она была частью этой жизни. (s. 9)

Konstigt nog upplevde han nu varken vrede eller smärta. Bara en kort ilning inför livets grymhet. Det var inte Lenas fel, hon var en del av det här livet, den här grymheten. (s. 7)

4. Min tolkning.

I textens inledning möter vi "обмен" i dess konkreta betydelse av ett i tid och rum preciserat bostadsbyte, men allteftersom texten framskrider trängs denna innebörd av "обмен" undan, medan "обмен" i dess överförda bemärkelse av ett byte av livsstil, "жизненный обмен" aktualiseras. Bytet är en förändring, en långsam, smygande sådan, som alltjämt fortgår (jämför moderns replik, s. 8 i denna uppsats). För Dmitrijs del ägde detta byte rum när han valde Lena till hustru. Lenas familj, Luk'janovs, tillhör de som klarar sig, de livsdugliga. Det gör inte Dmitrijs familj. Två livsstilar konfronteras i deras äktenskap, och den luk'janovska vinner.

Dmitrievs förändring är i släktingarnas ögon ett förräderi:

Они считали, особенно твердо считала Лора, что он их тихонько предал. Сестра сказала как-то: "Витька, как же ты олукьянился!" (s. 35)

De ansåg, och Lora särskilt bestämt, att han i tysthet förrådde dem. Systern kunde till exempel säga: "Vitja, vad Du har lukjaniserats" (s. 47)

Inte bara Dmitriev har förändrats, "luk'janiserats", utan även samhället med dess normer och bruk. (Jfr. morfaderns replik, s. 12 i denna text) Samhällets förändring är radikal. Av allt det som omgav Dmitrij i barndomen ute i Pavlinovo, finns bara minnen kvar:

В этом мире, оказывается, исчезают не люди, а целые гнездовья, племена со своим бытом, разговором, играми, музыкой. Исчезают дочиста, так, что нельзя найти следов. (s. 32).

I denna värld, har det visat sig, försvinner inte bara enstaka människor, utan hela boplatser, hela släkter med sitt sätt att leva, sina samtal, sina spel och sin musik. De försvinner så fullständigt att man inte kan finna minsta spår av dem. (s. 42)

Ingenting är sig likt längre. Även miljön har förändrats:

> На противоположном берегу, где когда-то был луг, теперь устроили громадный пляж с балаганами, ларьками. /.../ Все изменилось на том берегу. Все "олукьянилось". Каждый год менялось что-то в подробностях, но, когда прошло четырнадцать лет, оказалось, что все олукьянилось – окончательно и безнадежно. Но, может быть, это не так уж плохо? И если это происходит со всем – даже с берегом, с рекой и с травой, – значит, может быть, это естественно и так и должно быть? (s. 36)
>
> På den motsatta stranden, där ängen en gång legat, hade man nu anlagt en jättestor badstrand med omklädningshytter och kiosker. /.../ Allt hade förändrats på den stranden. Allt hade "lukjaniserats" - slutgiltigt och hopplöst. Men kanske det ändå inte var så förskräckligt? Och om det går så med allting - till och med med strand, flod och gräs - så betyder det kanske att det är något naturligt, att det är så det måste vara? (s. 47)

En tolkning av Обмен i dess dynamiska dimension som en förändring av själva sättet att leva, gör att texten får relevans långt utanför Sovjetunionens gränser. Speciellt relevant för Sovjetunionen är dock ifrågasättandet av utvecklingen sedan revolutionen, där de revolutionära idealen fått ge vika för egoism och mygelsamhälle. Bytet (обмен) är en förändring, en "luk'janisering", och denna luk'janisering jämställs med ett förräderi (измена) (jämför Loras replik, s. 15).

I det västerländska samhället ser vi en liknande förändring som inneburit att traditionella värden som arbetsmoral och hederlighet inte längre är självklara. Människans förändring av sin egen miljö, i Обмен representerad av exploateringen av badstranden, är förstås också en aktuell frågeställning hos oss.

I Обмен registreras den fortgående förändringen, men inga lösningar ges, ingen alternativ väg framåt beskrivs. Valet har redan ägt rum, det skedde i det förflutna. Vi kommer än en gång tillbaka till moderns ur tematisk synpunkt centrala replik: "Ты уже обменялся..." (sid. 8). Den är inte bara följdriktig, utan även en genialisk sammanfattning av vad texten egentligen handlat om.

5. Diskussion.

Vi har sett hur den djupare innebörden av Обмен aldrig nådde fram till läsaren av den svenska översättningen. En fullständig förklaring av detta faktum skulle kräva en systematisk jämförelse av original och översättning, för att se om originalet i översättningen fått ett ekvivalent uttryck. Den avgörande förutsättningen för en tolkning av Обмен som en förändring är den i tidsstrukturen uttryckta oppositionen mellan DÅ och NU. Den viktigaste frågan att besvara för en översättningskritiker blir då att bestämma om tidsstrukturen finns bevarad i översättningen.

Jag skall dock inte försöka att här besvara den frågan, trots att jag är väl medveten om dess utomordentliga betydelse i sammanhanget. Jag ser istället den faktiska reduktionen av innebörden i Обмен som en illustration av ett generellt problem vid översättning av skönlitteratur, nämligen text-kontext-relationen. Varje litterärt konstverk kan beskrivas som en unik språklig struktur, som får sin fulla betydelse genom sin relation till den utomspråkliga verkligheten. När en sådan text översätts, förändras alltid text-kontext-relationen. Textens relation till kontexten kan vara mer eller mindre framträdande, lättare eller svårare att upptäcka, men direkt eller indirekt relaterar alltid en text till den utomliggande verkligheten. För översättaren består uppgiften i att bevara text-kontext-relationen i möjligaste mån, en nog så svår uppgift speciellt i de fall när texten relaterar till verkligheten via antydningar, och verkligheten därtill skiljer sig från den verklighet som översättningens läsare känner till. Обмен är just ett sådant fall, och här har text-kontext-problemet visat sig särskilt svårbemästrat. Den referentiella funktionen är ett utmärkande drag här. Den dynamiska betydelsen hos Обмен, skildringen av en förändring av en livsstil, framkommer endast om texten relateras till den politiska och historiska kontexten i Sovjetunionen. I annat fall blir texten enbart en statisk skildring av vardagen.

Vilka faktorer kan uppträda som hinder för relaterandet av texten till kontexten? *En* sådan faktor är uppenbar, nämligen

bristande realiakunskaper hos läsaren. Denna faktor räcker dock inte som förklaring i detta fall.

En annan möjlig faktor är läsarens a-priori-inställning att officiell sovjetisk litteratur är ointressant, vilket skulle blockera läsaren så att han inte söker djupare samband i verket. Detta kan vara en del av förklaringen till några av tolkningarna.

Den viktigaste faktorn är dock enligt min mening själva textens beskaffenhet. Karakteristiskt för Trifonovs stil överhuvudtaget, och särskilt när det gäller Обмен , är mångtydigheten, undermeningarna, det underförstådda, och de talande detaljerna. Det finns en uttalad medvetenhet hos Trifonov vad gäller stilen. Han säger:

> Теперь стремлюсь к связям отдаленным, глубинным, которые читатель должен нащупывать и угадывать сам. (3)
>
> Nu strävar jag efter de avlägsna, djupa sambanden, vilka läsaren måste treva sig fram till och gissa själv. (min översättn., M.S.)

Texten rymmer många "obestämbarhetsställen" (4), dvs. ställen vilka behöver fyllas ut av läsaren för att rekonstruera sambanden i den gestaltade världen. Ett exempel: fadern ville hjälpa de mostrar som svalt ihjäl. Var fanns morbröderna, och varför ville inte de röda partisanerna hjälpa mostrarna? Det är fullt möjligt att morbröderna stått på den andra sidan under inbördeskriget. Det skulle också förklara den djupgående splittringen i familjen.

Ett annat exempel är den kortfattade beskrivningen av morfaderns yttre (s. 12), varigenom ett hårt liv i läger får sitt uttryck. Detta skall sättas i samband med morfaderns bakgrund som framstående revolutionär (s. 13). Morfaderns öde är representativt för de s.k. gamla bolsjevikerna, vilkas politiska roll definitivt var överspelad med Stalins utrensningar på 30-talet. Frikopplade från sin historiska kontext reduceras passager som dessa till sporadiska biografiska notiser.

Samma sak gäller den komprimerade skildringen av Luk'janovs

(3) "Нескончаемое начало", *Trifonov 1978, sid. 493-503*, s. 494.

(4) Roman Ingarden, *Das literarische Kunstwerk*, Halle, 1931

öde, vilken för en initierad läsare är tillräcklig för att aktualisera en politiskt stormig period i den sovjetiska historien, då den som inte likt Luk'janov alltid var på sin vakt ofta gick under.

I vårt land saknar vi en tradition att läsa detta slags kryptografiska texter. Det utgör säkerligen en ytterligare faktor som även den bidrar till att förklara varför bokens budskap inte nått fram till läsaren.

Vad kan då göras för att lösa problemet? Utgående från den översättningsteoretiska principen om en "Wirkungsgleichheit" (5) kan man dels tänka sig att modifiera texten så att den uppfattas rätt av läsaren, t.ex. med hjälp av ett fotnotssystem, dels också att preparera läsaren vad avser realiakunskaper och förväntningar, t.ex. med ett förord. Jag anser att den sistnämnda lösningen borde tillgripas i detta fall. Ett fotnotssystem skulle däremot lätt göra texten övertydlig, och ett karakteristiskt drag i Trifonovs stil skulle gå förlorat, nämligen spänningen mellan det uttalade och det outtalade.

Exemplet med "Våningsbytet" visar hur ett litterärt verk som översätts och avsågas från sin kontext, kan reduceras från att vara en djuplodande analys av människan i ett föränderligt samhälle, till en "fjäderlätt bagatell på acceptabel veckotidningsnivå".

(5) Werner Koller, *Grundprobleme der Übersetzungstheorie*, Bern, 1972, s. 114